



Kanun Namına: 19. Yüzyıl Yeni Yargı Düzeninde Osmanlı Taşrasında Cinayet ve Adalet*

Zehra ŞAMLIOĞLU-BERK**

Özet

Osmanlı İmparatorluğu'nda yüzyıllar boyunca şer'i mahkemeler hukuk sisteminin bel kemiğini oluşturmuştur. Tüm yargısal sorunlar Hanefi fıkı ve örfi hukuk bağlamında çözülmüştür. Her dönemin kendine özgü düzenlemeleri ve dili olmakla birlikte, İmparatorluğun uzun varlığı içinde köklü hukuki değişikliklerden biri 19. yüzyılda meydana gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi ile yeni bir yargı sistemi getirilmiştir. Bu anlamda nizamiye mahkemeleri kuruldu ancak şer'i mahkemelere son verilmedi. Kamu ve özel hukuku ilgilendirdiği için gri bir alanda duran cinayet davaları, yeni yargı sisteminde hem nizamiye mahkemelerinin hem de şer'i mahkemelerin yetki alanına giriyordu. Bu makale, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde nizamiye mahkemesi kayıtları üzerine yaptığım araştırmaya dayanarak, taşra insanının yeni yargı sistemindeki hukuk ve adalet deneyimini ve algısını incelemek üzere bazı cinayet davalarına odaklanmaktadır. Bu davalar, kültür ve hukuk arasındaki gündelik çatışmaları ve etkileşimleri incelemek için eşsiz bir yol sunuyor. Kriminalize olmuş gündelik çatışmalar ve kırsal kesim insanların adaleti sağlamak için başvurdukları dinen mekanizmaları, hukuk ve adaleti nasıl anladıklarına dair ipuçları veriyor.

Anahtar Kavramlar: Cinayet, Nizamiye Mahkemeleri, Şer'i Mahkemeler, Adalet

Abstract

In the Ottoman Empire for centuries, sharia courts were the backbone of the legal system. All judicial problems were resolved within the context of Hanafi Fiqh and customary law. Although each period had its own regulations and language, one of the radical legal changes occurred in the 19th century. With the Provincial law of 1864, a new judicial system was introduced in the Ottoman Empire. In this sense, Nizamiye courts were established, but they did not put an end to sharia courts. Murder cases, which stood in a gray area as they concerned public and private law, fell under the jurisdiction of both the Nizamiye courts and the sharia courts in the new judicial system. In this paper, based on my research in the Prime Ministry Ottoman Archives about Nizamiye court registers, I focus on some murder trials to investigate the rural people's experience and perception of law and justice in the new judicial system. These trials provide a unique avenue to delve into everyday conflicts and interactions between culture and law. Criminalized everyday conflicts and the mechanisms of resistance that rural people use to seek justice provide clues to how they understand law and justice.

Keywords: Murder, Nizamiye Courts, Sharia Courts, Justice

* Bu makalenin bir kısmında yer alan bilgiler 2023 yılında Boğaziçi Üniversitesi'nde yürüttüğüm "Murder in the Family: Law, Order, and Criminal Justice in the Nineteenth Century Ottoman Society" isimli doktora tezimde de yer almaktadır.

** Dr., Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Mezun), zehra.samlioglu@boun.edu.tr / zehra.samlioglu@gmail.com, ORCID: 0009-0004-6046-6918

Giriş

Nabizade Nazım *Karabibik* adlı kısa hikayesinde Antalya'ya yakın bir köyde kızıyla birlikte yalnız yaşayan Karabibik'in öyküsünü anlatır. 1890 yılında yayınladığı bu öykü, Nabizade Nazım'ın Antalya Kaş'taki askerlik görevi sırasındaki kişisel gözlemlerine dayanmaktadır. Okuyucu notunda bu öyküyü özellikle köylüye ve köylü yaşamına yabancı olan ve onlar hakkında fikir sahibi olmak isteyenler için yazdığını söyler. Öyküde kişisel duygu ve düşüncelerine yer vermediğini de vurgular. Mümkün olduğunca köylülerin özgün seslerine, yerel dillerine ve düşüncelerine yer vermeye çalışır. Hikâyenin kahramanı Karabibik, oldukça fakirdir ve sefil hayatında bir umut ışığı olarak kızını Sarı Simyal ile evlendirmek ister. Bu evliliğin getirisi olarak Simyal'in kayınbiraderinin ineklerini bedava kullanmayı düşünür. İneklerin ve tarlasının hayalini sürekli kurar ve bir çift ineği olsa köyde nasıl gururla dolaşacağını düşünür. Ancak Karabibik'in bu hayali gerçekleşmez. Kızını evlendirme umudunu yitiren Karabibik inekleri almaya karar verir ama bu kez de zaten borçlu olduğu Andrea'dan para istemek zorundadır. Bu noktada hikâyenin kilit noktalarından biri kendini gösterir: "Kaş'a çağrılmak." Kaş'tan çağrılmak köylünün kâbuslarından biridir ve mezara çağrılmaktan bile beterdir. Kaş'tan çağrılmak demek, Kaş'ın merkezindeki divandan çağrılmak demektir. Tüccar borç verdiği parayı geri almakta zorlanırsa mahkeme hiç gecikmeden görevini yapardı. Ancak mahkemeye gitmek, mahkemenin çağırmasından daha kötüdür; çünkü yolda para harcamak ve günlük işlerinden günlerce uzak kalmak demektir. Bu yüzden Karabibik mahkemeye gitmek yerine, tüccarın hesabına göre yüz develik bir odun yüküne tekabül eden borcunu ödemeyi tercih eder. Karabibik'in hikayesi Osmanlı taşrasında dair hiç şüphesiz kurgusal ve oldukça kısıtlı bir resim sunmaktadır. Ancak yaşadıklarının ve hayallerinin yansımaları Osmanlı taşrasında bulmak hiç de şaşırtıcı değildir.

Son yıllarda Osmanlı taşrası üzerine yapılan çalışmaların¹ artması, taşra yaşamını ve kültürünü daha derinlemesine anlamamızı sağlamıştır. Ancak, Osmanlı taşrasında dair bilğimiz hâlâ geliştirilmeye muhtaçtır. Mahkeme kayıtlarının elverişliliği, bu bilgilerin daha derin-

1 Bknz., Omri Paz, "Crime, Criminals, and the Ottoman State: Anatolia between the late 1830s and the late 1860s" (Ph.D. Dissertation, Tel Aviv University, 2010); Ebru Aykut-Türker, "Alternative Claims on Justice and Law: Rural Arson and Poison Murder in the 19th Century Ottoman Empire," (Ph. D. Dissertation, Boğaziçi University, 2011); Başak Tuğ, *Politics of Honor in Ottoman Anatolia: Sexual Violence and Socio-Legal Surveillance in the Eighteenth Century* (London and Boston: Brill, 2017); Leslie Peirce, *Ahlak Oyunları, Osmanlı'da Ayntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet: 1540- 1541* (İstanbul: Tarih Vakfı, 2005); Boğaç Ergene, *Local Court, Provincial Society and Justice in the Ottoman Empire: 1652-1744* (Leiden and Boston: Brill, 2003); Iris Agmon, *Family and Court: Legal Culture and Modernity in Late Ottoman Palestine* (New York: Syracuse University Press, 2006).

lemesine anlaşılmasını ve Osmanlı taşrasının daha iyi kavranmasını sağlamak için önemli bir ilk kaynağı temsil etmektedir.

Bu yazıda Karabibik'in korkulu rüyası olan Kaş'a çağırılmanın yani mahkemeye çıkma sürecinin sıradan insanların gündelik yaşamlarındaki iz düşümlerine bakacağım. 1868 yılı Sofya'sından bir cinayet vakası üzerinden suça giden süreç, mahkeme aşaması ve sonucu bu yazının temel noktalarını oluşturacaktır. Fakat bu kısma gelmeden önce, mahkeme sürecini anlamlandırmak için filmi biraz başa sarıp 19. yüzyıl ikinci yarısında gerçekleşen yargı reformlarına kısaca değineceğim.

Kanun Namına

Osmanlı İmparatorluğu'nda yüzyıllar boyunca şer'i mahkemeler hukuk sisteminin belkemiğini oluşturmuştur ve tüm adli sorunlar Hanefi fıkıhı ve örfi hukuk bağlamında çözülmüştür. Ancak İslam'ın yorumlanması ve uygulanması hiçbir zaman her yerde aynı olmamıştır. Osmanlı hukuk sistemi bürokratik bir örgütlenmeye sahipti ve örfün bir hak kaynağı olarak uygulanmasının yanı sıra hukuk eğitimi ve hükümlerini standartlaştırma çabaları vardı.² Bu açıdan Osmanlı İmparatorluğu'nun İslam geleneğini uygulama ve yaşama biçimi her zaman kendine özgü olmuş ve şeriatın uygulanma biçimi diğer Müslüman ülkelerden farklılıklar göstermiştir. Uriel Heyd'e göre şer'i hukukun yanı sıra örfi hukuk Kuzey Afrika, Güney Afrika, Endonezya, Güney Arabistan ve Müslüman dünyasının birçok yerinde mevcuttu, ancak Osmanlı'nın bir dizi kod (kanun) olarak örfi hukuk uygulaması Osmanlı İmparatorluğu'na özgü olmuştur.³

Osmanlı hukuk sisteminde şer'i hukukun yanı sıra kanunlar ve kamu yararı da yasal sürecin bir parçasıydı ve bunlar yüzyıllar boyunca yan yana var olmuşlardı. Padişahların şer'i hukukun tamamlayıcısı olarak kullanılmak üzere kendi kanunnamelerini hazırlamaları bir gelenektir. Yasama, sultanın imparatorluk topraklarında düzen kurma egemenliğinin bir göstergesiydi, bu nedenle tahta çıktıktan sonra eskiplerini yenileyerek yeni fermanlar çıkarmak geleneksel bir uygulamaydı.⁴ Osmanlılar, kanunlar ile ceza hukuku, vergilendirme ya da toprak

2 Engin D. Akarlı, "The Ruler and Law Making in the Ottoman Empire," *Law and Empire Ideas, Practices, Actors*, eds. Jeroen Duindam, Jill Diana Harries, Caroline Humfress and Hurvitz Nimrod (Leiden: Brill, 2013), 93.

3 Uriel Heyd, *Studies in Old Ottoman Criminal Law* (London: Oxford University Press, 1973), 1.

4 Fatih Sultan Mehmet'in *Kanun-i Osmani'si*, II. Beyazıt'ın II's *Kavânin-i Örfiyye-i Osmani'si*, Yavuz Sultan Selim's *Kanunnâme-i Sultan Selim Han'ı*, Kanuni Sultan Süleyman'ın *Ayin-i Kavâid-i Cihanbâni* and *Kavânin-i Örfiyye-i Osman'si*, I. Ahmet'in *Kanunnâme-i Osmani'si* ve IV. Murat'ın *Kanunnâme-i Sultanî'si* bu hususta kanun benzeri uygulamalara örnektir. Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı Hukuku: Adalet ve Mülik* (İstanbul: Arı Sanat Yayınları, 2016), 184.

mülkiyeti gibi şer'i hukukun eksik kaldığı ya da zamanın gerçekleri ile çok fazla çeliştiği alanları düzenlemeyi amaçlamışlardır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun uzun varlığı boyunca her dönemin kendine özgü düzenlemeleri ve dili olsa da hem zamanın zorluklarını karşılayamaması hem de dış baskılar nedeniyle tarihindeki köklü yasal değişikliklerden biri 19. yüzyılda gerçekleşmiştir. Devlet elitleri, Batı ticaret ağına katılmak ve yabancı görüşleri tatmin etmek, idari devlet merkezileşmesini ve standardizasyonunu sağlamak için birçok girişimde bulundu. Tüm bu girişimler arasında hukuk, yönetici sınıf için toplumu şekillendirmek, talepleri ve arzulanan amaçları karşılamak için bir araç haline geldi.⁵ Fakat yargıdaki bu gelişmeler birdenbire 19. yüzyılda ortaya çıkıvermedi. 18. yüzyıl, Tanzimat Dönemi ve sonrasındaki yargı sisteminin dönüşümünü derinden etkilemiştir. Osmanlı hukuk sisteminin modernleşmesini Tanzimat'a bağlama eğilimi bu anlamda yanıltıcıdır.⁶ Fariba Zarinebaf'a göre 18. yüzyılda ceza sistemi giderek bedensel ceza ve mağdurun özel alanından ziyade ıslah ve devletin kamusal alanına dönüşüyordu. Buna göre, uzuv kesme veya taşıyarak öldürme gibi şeriat cezalarının yerini kürek mahkûmiyeti, nefy, hapis veya sürgün gibi cezalar almıştır.⁷

Tanzimat'tan önceki son ceza kanunu 17. yüzyılda hazırlanmıştı. Ancak daha önce de belirttiğim gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nun reform süreci Tanzimat Fermanı ile başlamadı ama Tanzimat'tan sonra süreç hızlandı. Yirmi yıl içinde üç ceza kanunu hazırlandı ve bunlardan sonuncusu Batılı kodifiye ceza hukuku anlayışına geçişi ve bunun büyük ölçüde uygulanmasını sağladı. Yeni kanunlar, İslam fıkında yeri olan zaruret hali ile gerekçelendirildi.⁸ Kırk bir maddeden oluşan 1840 Ceza Kanunu, Tanzimat Fermanı'nda vurgulanan ilkelerin bir teyidi niteliğindedir. Kanun önünde eşitlik ve keyfi muamelelere son verilmesi bu kanunun temelini oluşturuyordu. Yapısal olarak, 1840 Ceza Kanunu önceki kanunnamelelerin tarzını takip etti ve kısas gibi şeriat hükümlerine açıkça atıfta bulundu. Ayrıca, bu kanunnameye memurların suiistimalleri vurgulanmış ve

5 Engin D. Akarlı, "The Ruler and Law Making", 89.

6 Leslie Peirce, *Ahlak Oyunları*, 119.

7 Fariba Zarinebaf, *Crime and Punishment in Istanbul: 1700–1800*, (Berkeley Los Angeles London: University of California Press, 2010), 176.

8 Cevdet Paşa'ya göre yabancı devletlerin kendilerinden güven veren mahkemelerin kurulmasını talep etmeleri üzerine adliye reformunu başlatmışlardır. Bu doğrultuda 1868'de yeni mahkemeleri Fransız örneğine göre oluşturmaya ve hukuk işlerini hükümetin yetkisi dışında tutmaya karar verdiklerinden Şura-i Devlet ve Divan-ı Ahkam-ı Adliye meclislerini kurdular. Her iki meclisin üyelerinin üçte birini gayrimüslim üyelerden, üçte ikisini ise Müslümanlardan oluşturdu. Daha sonra istinaf mahkemesi ve asliye mahkemesi ile adli teşkilatın kurulmasına başlandı. Böylece 1860'ların sonuna gelindiğinde bir dizi ceza kanunu çıkarılmış ve yeni bir mahkeme sistemi kurulmuştu. Ahmet Cevdet Paşa, *Ma'ruzat*, 216-217.

bu hususta ayrıntılı düzenlemeler yapılmıştır. Bu kanunnamenin hemen her maddesinde ahkâm-ı şer ve kanun terimleri birlikte kullanılmıştır. İftira ve sarhoşluk gibi suçlar için hadd cezası da vurgulanmıştır.

1851 Ceza Kanunu yapısal ve metodolojik olarak, 1840 kanunu gibi, modern kanunlardan çok uzaktı. Bu kanun 1840 Ceza Kanunundaki çeşitli eksiklikleri gidermek için hayata geçirilmişti ve kanundaki pek çok suç 1840 Ceza Kanunundan aktarılmıştı. Ancak, sahtecilik, kız kaçırma ve reşit olmayanlara uygunsuz cinsel girişimlerde bulunma gibi cana, namusa ve mala karşı işlenen suçlar gibi bazı ek suç türleri bu kanunname kapsamındaydı.⁹ Aşağıda göreceğimiz gibi, yapısal ve metodolojik düzenlemeler 1858 tarihli ceza kanunu ile sağlanmıştır.

1858'de yürürlüğe giren Ceza Kanununun yasama aşamasında temelde iki yol izlenmiştir; bunlardan ilki Osmanlı hukukundaki uygulamaların kodifiye edilmesi, diğeri ise Fransız ceza kanunun uyarlanmasıdır. Kanunda, ilanından sonra 1911 yılına kadar herhangi bir ekleme ya da değişiklik yapılmamıştır. 264 maddeden oluşan kanun, 1914 yılındaki son düzenlemeden sonra imparatorluğun sonuna kadar ceza kanunu olarak yürürlükte kalmış ve 1926 yılında tamamen kaldırılmıştır. Bu kanunla devlet, hiçbir ayırım gözetmeksizin vatandaşlarının kişisel haklarının yasal garantörü haline geldi. 1858 Ceza Kanunu, nizamiye mahkemelerinin kurulmasının da önünü açtı. Böylece, yeni suç kategorileri ile birlikte yeni bir adalet anlayışı ve adaleti talep ve tesis etmek için alternatif bir yargılama alanı yaratıldı.

1858 Ceza Kanunu, çeşitli cezai yaptırımları ve süreleri tanımlayan ilk kanundur, ancak 1810 Fransız Ceza Kanununun doğrudan bir çevirisi ve birebir uyarlaması değildir.¹⁰ Kanunun genel şeması, suçların sınıflandırılması ve bölümleri Fransız Ceza Kanununu takip etse de ayrıntılarda birçok farklılık vardı.¹¹ Ve sanılanın aksine 1810 Fransız Ceza Kanunundan değil de 1832'deki gözden geçirilmiş versiyonundan etkilenmişti.¹²

9 Kent Schull, "Criminal Codes, Crime, and the Transformation of Punishment in the Late Ottoman Empire." *Law and Legality in the Ottoman Empire and Republic of Turkey*, editörler Kent Schull, M. Safa Saraçoğlu ve Robert Zens, (Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 2016), 159.

10 1858'deki Ceza Kanununun komisyon raporunda, kanunun hazırlanması için üç kaynak belirtilmiştir. Bunlardan ilki 1855 yılında çıkarılan Men-i İrtikâb Kanunnamesi, 1840 ve 1851 tarihli önceki ceza kanunları ve şeyhülislamın ilaveleridir. Şüphesiz Fransız ceza kanunu da bir referans kitaptı, ancak protokolda belirtilmemiştir.

11 Mustafa Şentop, "Tanzimat Dönemi Kanunlaştırma Faaliyetleri Literatürü," *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, *Türk Hukuk Tarihi* 3. No. 5 (2005), 652-658.

12 Tobias Heinzelmann, "The Ruler's Monologue: The Rhetoric of the Ottoman Penal Code of 1858," *Die Welt des Islams* 54 (2014), 295. 1913 yılında John A. Strachey Bucknill ve Haig Apisoghom Utidjian, Fransız ceza kanununa ayrıntılı atıflarla birlikte 1858 Ceza Kanununun İngiliz-

Reformlarla 19. yüzyılın Osmanlı bürokratları İslam ceza hukukunu ya da medeni hukuku yürürlükten kaldırmadılar, ancak suçları ve cezaları hızla değişen zamanın ve modern imparatorluk devletinin gerekliliklerine ve taleplerine göre standartlaştırıp kodifiye ettiler.¹³ Böylece kanunnameye şeriat tarafından uygulanan suç ve cezalar (hadd, kısas, diyet, ta'zir ve siyaset) ile devlet tarafından uygulanan suç ve cezalar bir araya getirilmiş oldu.¹⁴ Ceza kanununun çeşitli maddelerinde (örneğin, 1, 9, 171, 172, 177, 180, 181, 182, 183, 192 ve 206. maddeler) şeriat hükümlerine doğrudan atıfta bulunulmuştur. Özellikle 171. maddede şu ifade yer almaktadır: "Hükm-ü kanuni hukuk-i şahsiyeyi iskat edemeyeceğinden maktulün veresi var ise onların iddiaları üzerine hukuk-i şahsiye davası mehakim-i şer'iyeye havale olunur."¹⁵ Aynı şekilde bir sonraki maddede de "Kisas ya idam cezalarından af olunan katil müebbeten veyahut on beş seneden ekal olmamak üzere muvakkaten küreğe konulur."¹⁶ denilmektedir. Ceza kanunundan da anlaşılacağı üzere, Avi Rubin'in de belirttiği gibi, cinayet vakaları veya genel olarak fiziksel bütünlüğe karşı işlenen suçlar için gri bir alan vardı.¹⁷ Ancak bu gri alan yasadışı, yanlış ya da eksik uygulamaların değıl, çerçevesi baştan belirlenmiş bir hukuk sözleşmesinin sonucuydu.

1858 Ceza Kanununun uygulanmasını kolaylaştıracak ve işlevsel hale getirecek düzenlemeler takip eden yıllarda gerçekleşti. Zira yeni kanunnameler yeni bir mahkeme sistemini de gerektiriyordu.¹⁸ 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi ile Osmanlı İmparatorluğu'ndaki tüm vilayetlerde uygulanmak üzere yeni bir yargı sistemi geliştirildi.¹⁹ Ancak

ce çevirisini hazırladılar. Giriş notunda, şeriatın katı cezalarından kaçınma eğilimine ve "Kutsal Kanun'un herhangi bir telafi öngörmediği ya da atıfta bulunmadığı suçlar için uygun cezalar sağlama arzusuna ve cezaların infazında ceza mahkemelerinin takdir yetkisini genişletme isteğine, muhtemelen daha az muhafazakâr Osmanlı yetkililerinin zihninde uzun yıllar boyunca bir ölçüde mevcut olduğuna" işaret etmektedirler. John Bucknill and Haig Utidjian, *The Imperial Ottoman Penal Code: A Translation from the Turkish Text with Latest Additions and Amendments together with Annotations and Explanatory Commentaries* (London: Oxford University Press, 1913), xi.

13 Kent Schull, "Criminal Codes", 175.

14 A.g.e., 177.

15 *1858 Ceza Kanunname-i Hümayunu*, Transkripsiyon için bakınız Ahmet Gökçen Tanzimat Dönemi Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri," (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, 1987), 212.

16 A.g.e., 212.

17 Avi Rubin, *Ottoman Nizamiye Courts: Law and Modernity* (New York: Palgrave Macmillan, 2011), 64.

18 Sedat Bingöl, *Tanzimat Devrinde Osmanlı'da Yargı Reformu: Nizamiye Mahkemelerinin Kuruluşu ve İşleyişi 1840- 1876* (Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2004), 31.

19 Nizamiye mahkemelerinin kuruluşu için resmî tarih yaygın olarak 1864 olarak kabul edilse de devletin süreci tamamlaması zaman aldı. Devlet, 1864'ten sonra yeni mahkemelerin işleyişi hakkında çeşitli düzenlemeler yaptı. Teşkilat-ı Mehakim Kanunu ile nizamiye mahkemele-

devletin yeni yargı sistemini tüm bölgelerde uygulama hedefi katı bir yol izlemedi. Tuna'da başlatılan vilayet düzenlemesi sadece yeni ilçelerin veya illerin kurulması değildi. Hükümet yeni bir yapılanma sürecine de girdi. Vilayetlerdeki varlıklarını güçlendirmek için yeni binalara, yeni ofislere, mahkemelere ve hapisanelere, yeni yerleşim yerlerine, göçebe aşiretlerin yeniden iskânına ve güvenliğe ihtiyaçları vardı.²⁰

Nizamiye mahkemelerinin²¹ kurulması şer'i mahkemelerin görevlerinin sona ermesi anlamına gelmiyordu.²² Devlet yeni sistemle birlikte, şer'i ve cezai hukukun çifte perspektifiyle güvenliği denetleme ve sağlama şansına sahip oldu. Ancak, yeni mahkeme sisteminin uygulanması sürecinde planlananlar beklenildiği gibi ilerlemedi. Eski alışkanlıklardan vazgeçmek zorlu bir süreçti ve köklü bir değişim için biraz zaman gerekiyordu. Hukuk sisteminde ortaya çıkan bu ikilik, bilhassa cinayet ve vücut bütünlüğüne yönelik suçlar için insanların adalet arayışında bir fırsat ve aynı zamanda bir dezavantaj haline geldi.

1864'ten sonra devlet, yeni mahkemelerin işleyişiyle ilgili çeşitli düzenlemeler yaptı. Teşkilat-ı Mehakim Kanunu ile nizamiye mahkemelerinin örgütlenmesi 1879 yılında tamamlandı. Bu yıl aynı zamanda Adliye Nezareti'nin de kurulduğu yıldır.²³ Bu bağlamda ilgili fermanla taşrada ceza davalarında suçluların, özellikle de katillerin sorgulanacağı belirtilmiştir. Nizamiye mahkemeleri vatandaşlara çeşitli seviyelerde (bidayet, istinaf, temyiz) hak arama imkânı sunuyor ve yargılama yapıyordu. Mahkemedeki sorgulamalar kayıt altına alınacak, zanlıların yeminlerinden sonra şahitler belgeyi ya imzalayacak ya da mühürleyeceklerdi. Eğer suçlamalar doğruysa ve kişisel hukuk açısından dava açmışlarsa şer'i bir duruşma yapılacak, şer'i bir kayıt

rinin teşkilatlanması 1879 yılında tamamlandı. Böylece süreç tamamlandığında nizamiye ve ticaret mahkemeleri Adliye Nezareti'ne, şer'i mahkemeler Meşihat'a, cemaat mahkemeleri ekümenik örgütlere, konsolosluk mahkemeleri de konsolosluklara bağlandı. Fatmagül Demirel, *Adliye Nezareti: Kuruluşu ve Faaliyetleri (1876-1914)* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2007), 29.

- 20 Ahmet Cevdet Paşa bu hususta şöyle diyordu: "Ahaliye 'çadırlardan çıkınız, kasabalar, köyler yapınız' diye emreden hükümet, kendisine bir şey yapamazsa, gelecek sene bu cemiyet dağılır, devlete büyük zarar verir korkusu vardı. Bu durumu Babialî'ye anlatmak mümkün değildi. Doğrusu güç durumdaydık" Ahmet Cevdet Paşa, *Ma'ruzat: Sultan Abdülhamit'e Arzlar*, (İstanbul: Babiali Kültür Yayıncılığı, 2017), 199.
- 21 Nizamiye mahkemelerinin detaylı işleyişi ve kurumsal yapılanması için bakınız, Avi Rubin, *Ottoman Nizamiye Courts*.
- 22 Ayrıca bakınız, Ebru Aykut, "Judicial Reforms, Sharia Law, and the Death Penalty in the Late Ottoman Empire," *Journal of the Ottoman and Turkish Studies Association* 4, No. 1, Crime, Punishment, and Social Control in the Late Ottoman Empire (2017).
- 23 Aslında 1876 yılında kurulmuştur ancak ilgili yönetmelikler 1879 yılında hazırlanmıştır. Fatmagül Demirel, *Adliye Nezareti*, 31-32.

hazırlanacak ve şer'i mahkemenin kararına göre hareket edilecekti. Karar yerel mahkemenin yetki alanı içindeyse kanun derhal uygulanacaktı. Pranga, ağır hapis, idam ve kalebentlik gibi cezaların infazı için dava dosyasının İstanbul'da temyiz edilmesi gerekiyordu. Bu amaçla, tüm sorgu tutanakları ve yargılama usullerini içeren mahkeme kayıtları ve şer'i sicil daha detaylı değerlendirilmek üzere İstanbul'a gönderilecekti. İstanbul'daki temyiz mahkemesinin görevi, ilk derece mahkemeleri ve istinaf mahkemeleri tarafından verilen kararları incelemek ve kararları ya bozmak ya da onaylamaktı.²⁴ Fermanla ayrıca kısasla ilgili ifadeler vurgulanıyor ve tanıkların açık ve gizli sorgulama ve soruşturmalarına azami dikkat gösterilmesi isteniyordu. Bu talimatnameden de anlaşılacağı üzere, özellikle şer'i mahkemeler ve nizamiye mahkemelerinin ilgi alanına giren davalarla ilgili yargılama usulleri baştan belirlenmişti. Ancak bu fermanın hazırlanmasında, birçok yerde bu usullerin doğru bir şekilde uygulanmadığı gerçeği esas alınmıştır. İlgili kurumlara gönderilen birçok talimata rağmen, özellikle cinayet davalarında kanuni soruşturmanın atlandığı ve sadece şer'i yargılamanın yapıldığı bildirilmiştir.

Daha önce de belirttiğim gibi, yeni yargı sistemini uygulamaya koymak karmaşık bir süreçti ve çoğu zaman kâğıt üzerinde planlandığı gibi işlemedi. Bunun arkasında birçok neden vardı. Birincisi, nizamiye mahkemeleri için daha fazla eğitilmiş insana ihtiyaç vardı. Personelin çoğu medrese mezunuydu ve hukuk fakültesi mezunlarının yetersizliği nedeniyle naipler nizamiye mahkemelerinde çalışmak zorunda kalıyordu.²⁵ Dolayısıyla kadı ve naipler şer'i mahkemelerdeki asli görevlerinin yanı sıra nizamiye mahkemelerinin ilk yıllarında üye olarak da çalışmışlardır. Örneğin, taşra vilayet ve kazalarındaki asliye mahkemelerinin hukuk dairesi başkanları ile merkez vilayetlerdeki istinaf mahkemelerinin hukuk dairesi başkanları naiplerdi. Kadılar ve naipler yeni ceza kanunu hakkında yeterli bilgiye sahip olmadan kanunu uygulamaya çalıştılar.

Devlet, davalar hakkında bilgi almak istediği gibi aynı zamanda mahkeme uygulamalarını da takip etmiştir. Bu bağlamda merkezi devlet, taşradaki mahkemeler hakkında sürekli raporlar almıştır.²⁶ Öte yandan devlet, mahkeme davaları ve günlük işlemler hakkında

24 Fatmagül Demirel, *Adliye Nezareti*, 166.

25 Personel tedariki için 1878 yılında Mekteb-i Hukuk kuruldu. Ancak bu okuldan beklenen fayda hemen sağlanamadı. Bu konuda detaylı bir çalışma için bakınız, Ali Adem Yörük, "Mekteb-i Hukuk'un Kuruluşu ve Faaliyetleri: 1878-1900," (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2008).

26 Örneğin Taşöz'deki mahkemelere dair rapor için bakınız BOA, Y. EE. 35-119 / 8 Haziran 1888.

da bilgi almaktaydı. Bu şekilde yeni mahkeme sistemini oturtmaya çalıştı.²⁷ Yani devlet toplum içinde gördüğü talebe göre hareket ederek merkezde gerekli düzenlemeleri yapıyordu. Örneğin ödenek yetersizliği nedeniyle sorgu hâkimleri mevcut kâtiplerden seçilmekteydi. Gerekli niteliklere sahip olmadıkları için katiplerin duruşmalara çıkmalarının engellenmesi istenmiştir. Ayrıca, mahkemelerin geçici ve sürekli tutuklama ve salıverme prosedürlerinin başkanlar tarafından onaylanması gerekli görülmüştür. Bu doğrultuda Ceza Muhakemesi Kanunu'na bir madde eklenmesine karar verilmişti.²⁸ Devlet sahadan veri alarak yeni mahkeme düzenini şekillendirmeye çalışıyordu. Ve bu süreç deneme-yanılma yöntemiyle ilerlemekteydi.

Personel eksikliğinin yanı sıra yeni yargı sistemi halk tarafından da direnişle karşılaşılabiliyordu. Örneğin 1879 yılında, Yemen'deki vilayet merkezleri ve ilçelerinde nizamiye mahkemeleri kuruldu. Ancak, çok kısa bir süre sonra, idari zayıflık ve yerel halkın direniş sebebiyle, yeni sistem planlandığı gibi işlemedi. Büyük şehir merkezlerinin dışında yaşayanlar, ceza davalarını çözme konusunda kendi yöntemlerini kullanıyorlardı. Davayı mahkemeye taşımak yerine, en yakın fakihlere başvuruyor veya kendilerine verilen zararın intikamını almak için hukuku kendi elleriyle uygulamaya çalışıyorlardı. Neticede, Yemen'de yerel halkın mahkemelere uzaklığı ve artan talep ve tepkiler sonucunda, nizamiye mahkemeleri kaldırılmıştır. 1889 yılında, ceza kanununun uygulanma yetkisi ile şeriye mahkemeleri faaliyetlerine devam etmiştir.²⁹

Yemen'deki gibi sistemli bir direniş olmasa da *adaleti* kendi eliyle tesis etmeye çalışma münferit olarak başka vilayetlerde de karşımıza çıkabilmektedir. Trabzon'daki Abaza muhacirleri arasında meydana gelmiş bir cinayette maktulün varislerine göre, maktul beş yıl önce sanık İbrahim'in kardeşini öldürmüştü, ancak İbrahim'e göre bu cinayet geçen yıl işlenmişti ve şimdi kardeşinin intikamını alıyordu.³⁰ Sorgu memuru, İbrahim'e kardeşinin öldürülmesinden dolayı uğradıkları haksızlığı daha önce neden mahkemeye taşımadıkları hakkında daha fazla bilgi edinmek istedi. Bu bağlamda sordu:

27 Bakınız BOA, Y. PRK. AZN 17-05 / 12 Ekim 1896“Mardin Adliye Mahkeme ve dairelerinde görülen davalara ait jurnaller.”

28 BOA., Y..A... RES. 32-17 26 Aralık 1885.

29 Hümeýra Bostan, “Institutionalising Justice in a Distant Province: Ottoman Judicial Reform in Yemen (1872-1918),” (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Şehir Üniversitesi, 2013), 41, 57.

30 BOA, İ. MVL. 576-25867 /1 Eylül 1867.

S: Bu karındaşının kanını Ruside (Rusya'da) dava eylemediniz mi?

C: Hiç dava etmedik idi.

S: Ne zamanki zir-i Saltanat-ı Seniyye'ye dehalet eylediniz burada ne için dava eylemez idin?

C: Biz o kadar da davadan anlamayız. Ne zamanki gözümün önüne dikildi ben de vurdum. Bizim tarafta eğerce bir adam bir adamı vursa akrabasından o da onu vursa kanına kan olur. Ben de burada öyle zan eyledim.³¹

Sanık İbrahim'in son sözleri oldukça etkileyicidir ve zihnindeki adalet düşüncesini açıkça ortaya koymaktadır. Devletin hukuk sistemi onun için ne geldiği yerde ne de şu anki yerleşim yerinde bir şey ifade ediyordu. Adaleti sağlamanın kendi yolları vardı ve bunu gerçekleştirmek için uygun zamanı beklemişti. İsteddiği adaletin tesisi için bir devlete ve hukuk sistemine ihtiyacı olmadığından emindi.

Yukarıda da belirttiğim üzere Nizamiye mahkemelerinin kurulması şer'i mahkemelerin sonu anlamına gelmedi. İki mahkeme arasında bir yetki düzenlemesi yapıldı. Buna göre şer'i mahkemeler, vakıf malları, vasiyet, vasi tayini ve azli, miras hukuku ve vakıfların borç ilişkileri gibi davalar görebilecekti.³² Diğer davalar için yetkili mahkeme nizamiye mahkemeleri idi. Ancak yapılan adli düzenlemeler şahıs hukuku dolayısıyla şer'i mahkemelerin cinayet davaları için olan görevlerini değiştirmede. Başka bir ifadeyle cinayet vakaları hem kamu hukuku hem de özel hukuk alanını ilgilendiriyordu.³³ Dolayısıyla bu davalarda iki mahkeme aynı anda işlem görmekteydi. Nizamiye mahkemelerinin kuruluşundan imparatorluğun sonuna kadar, nizamiye mahkemeleri ve şer'i mahkemeler tek bir yargı sisteminin iç içe geçmiş iki bileşeni olarak varlıklarını sürdürdüler.³⁴

31 BOA, İ. MVL. 576-25867 /1 Eylül 1867.

32 Fatmagül Demirel, *Adliye Nezareti*, 29.

33 Nizamiye mahkemeleri kurulmadan önce cinayet davaları sadece özel alanda çözülmek üzere mirasçılardan insafına bırakılmış değildi. Hadi Hosainy, erken modern Osmanlı ceza hukuku sisteminde bir savcının yokluğunda, icra memurlarının şüphelilere karşı dava açmak için bazı mali teşviklere sahip olduğunu iddia etmektedir. Böylece şer'i mahkemeler cinayetlerden mirasçılar ya da icra memurları aracılığıyla haberdar ediliyordu. Dahası, eğer maktulün mirasçısı yoksa ve kimse dava açmazsa, devlet maktulün mirasçısı haline geliyor ve katili cezalandırabiliyordu. Bknz., Hadi Hosainy, "Ottoman Legal Practice and Non-Judicial Actors in Seventeenth Century Istanbul," *Law and Legality in the Ottoman Empire and Republic of Turkey*, editörler: Kent Schull, M. Safa Saraçoğlu ve Robert Zens (Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 2016), 36

34 Avi Rubin, *Ottoman Rule of Law and the Modern Political Trial: The Yıldız Case* (New York: Syracuse University Press, 2018); Kent Schull, *Prisons in the Late Ottoman Empire: Microcosms of Modernity* (Edinburg: Edinburg University Press, 2014), 20.

Cinayet davalarının görölmesinde genel olarak kural, örneğin mirasçıların kısas talep etmeleri durumunda şer'i hükmün uygulanması ve her iki mahkemenin de bu konuda anlaşmış olmasıydı. Eğer suçlu kısastan affedilirse, ceza kanunu kapsamında cezalandırılıyordu. Bu bakımdan, yeni yargı düzeninde nizamiye mahkemeleri, Osmanlı tebaası için hem bir fırsat hem de bir dezavantajdı. Şer'i yargılamalarda, tasarlanarak işlenmiş cinayetler için katillerin zihnindeki olası bir şer'i af veya cezasızlık durumu, ceza hukuku tarafından engellenebiliyordu. Ayrıca, şeriatın belirlediği ceza varislere yetersiz geldiğinde veya istedikleri ceza için şer'i şartlar sağlanamadığında, ceza kanunuyla eksiklikleri gidermek mümkündü. Bu açıdan davalılar sıklıkla kullandıkları "şer'en ve nizamen cezasını isterim" tabiriyle adaletin her iki yöntemle de sağlanmasını talep etmekteydiler. Örneğin, 1873 yılında görölen bir davada, Reviha adında bir kadın Bağdat'ta küçük bir kızı öldürmüştür.³⁵ Cinayet 17 Şubat 1871 tarihinde işlenmesine rağmen dava 1873 yılında göröldü. Ancak davanın görölmesinin neden bu kadar uzun sürdüğü belgelerden anlaşılamamaktadır. Bir cerrah tarafından yapılan tıbbi muayeneden sonra, küçük kızın el ile boğulduğu ortaya çıkmış ve cesedi Fırat Nehri yakınlarında bulunmuştur. Daha sonra Reviha küçük kızı öldürdüğünü itiraf etmiştir. Reviha'nın davası şer'i mahkemede de göröldü, ancak hakkındaki iddialar kanıtlanamadığı için şer'i bir ceza almadı. Her ne kadar fetvahane davayla ilgili olarak davacıların davayı doğrulayamayacağına dair bir fetva vermiş olsa da Divan-ı Ahkam-ı Adliye böyle düşünmedi. Reviha idam cezasına çarptırıldı fakat, bu ceza daha sonra önce kürek cezasına sonra da on beş yıl hapse çevrildi. Bu vakada nizamiye mahkemesi, şer'i mahkemede yeterli kanıtların olmaması nedeniyle ceza alamamış olan katilin cezalandırılmasına olanak tanımıştır. Bu durum, maktul yakınları için bir tür avantaj sağlamıştır, çünkü adaletin yerine getirilmesine yönelik eksiklikleri giderebilmiştir.

Benzer bir şekilde Kastamonu'da 1868 yılında görölen bir başka davada, katil zanlısı üç kişi, maktul Ahmet'i vuranın kim olduğunu tespit edemedikleri için herhangi bir kısas cezası almamışlardır.³⁶ Mahkeme kayıtlarına göre İbrahim, İsmail ve başka bir İbrahim gece Ahmet'in evine saldırmaya ve kendilerini eğlendirmesi için karısını kaçırmaya karar vermişlerdir. Dava sürecinde Ahmet'in eşi Şerife Hatun ve üç suçlu sorgulandı ve cinayet gecesiyle ilgili ayrıntıları aşağı yukarı aynı şekilde verdiler. Şüphelilerin ifadesine göre İbrahim'lerden biri Şerife

35 BOA., İ. DA. 11-309 / 21 Nisan 1873.

36 BOA., İ. DA. 2-25 / 26 Ağustos 1868.

Hatun'un arkadaşıydı ve arkadaşlarına onunla bir eğlence gecesi tek-
lif etmişti ancak Şerife Hatun'un İbrahim'le gerçekten bir tanışıklığı
olup olmadığını kesin olarak bilmiyoruz. Cinayet gecesi zanlılar ta-
mamen silahlı bir şekilde Ahmet'in evine girdiler ve Şerife'yi kaçırmak
için merdivenlere koşmuşlardı. Bu sırada Ahmet bu saldırıya elinde ne
varsa etrafa fırlatarak karşılık vermiş ve onları engellemiştir. Bu kar-
gaşada silahlar ateşlenmiş ve kurşunlardan biri Ahmet'e isabet ederek
onu olay yerinde öldürmüştü. Suçlular Ahmet'in evindeki bu kaos or-
tamından iyi bir şekilde yararlandılar ve herkes cinayetle ilgili olarak
birbirini suçladı. Bu dava şer'i mahkemede de görülmüş ancak delil
yetersizliği nedeniyle mirasçılardan kısas talebi karşılanmamıştır. Sonuç
olarak, nizamiye mahkemesi nihai hükmü vermiş ve suçlular teşhir
edilmek şartıyla on beş sene kürek cezasına çarptırılmıştır.

Burada bir hususun altını çizmek isterim. Şer'i ve nizami yargılama
aynı anda diyebileceğimiz bir süreçte yapılıyordu. Yani bir mahkeme-
nin verdiği kararı beğenmeyip diğer mahkemeye giderek tekrar dava
açmak gibi bir durum söz konusu değildi. Nitekim Divan-ı Ahkam-ı
Adliye'den çıkan temyiz karar mazbatasında her iki mahkemece uy-
gun görülen ceza aynı anda belirtiliyordu.

Şer'i mahkemelerde yargılama herkese açıktı ve sözlü olarak yapı-
lırdı. Başlıca ispat araçları tanik ifadeleri ve yemin etmektir. Şer'i mah-
kemelerin sicilleri, mahkemelerde görülen davaların özetlerini içerir.
Dolayısıyla okuyucu, davacıların ya da sanıkların kendi seslerinden
ziyade kadı ya da naibin olayı özetleme becerisiyle yüz yüze gelmekte
ve davalara onların gözünden bakmaktadır. Şer'i mahkeme kayıtları-
nın aksine, nizamiye mahkemelerindeki tanik ifadelerinde, soruştur-
ma sırasında söylenenler kelimesi kelimesine kayıt altına alınmaktay-
dı. Dolayısıyla bu kayıtlar yargılama süreçlerini etkilemiştir. Sorgu
tutanakları üst mahkemelerin yargılama sürecini takip etmesine ola-
nak veriyordu. Omri Paz'ın da ifade ettiği üzere, istintaknameler, daha
sonraki herhangi bir aşamada, ifadenin varlığına ve içeriğine dair tek
kanıt olarak hizmet etmekteydi.³⁷ Ayrıca bu kayıtlar devletin tebaasını
ve daha da önemlisi büyük önem verdiği aileyi yakinen tanımasına
olanak da sağladı.

Arlette Farge'nin deyiimiyle mahkeme kayıtları "Hiçbir zaman ol-
duğu gibi anlatılmak istenmeyen hayatların kaba izlerini"³⁸ içerir.

37 Omri Paz, "Documenting Justice: New Recording Practices and the Establishment of an Ac-
tivist Criminal Court System in the Ottoman Provinces (1840-late 1860s)," *Islamic Law and
Society* 21 (2014), 109.

38 Arlette Farge, *The Allure of the Archives* (New Heaven and London: Yale University Press,
2013), 25.

Mahkeme kayıtları sıradan insanların sorunlarıyla ilgili bir dizi resim sunabilir. Bu kayıtlar, sadece suçluların veya davalıların hikayelerini değil, aynı zamanda arkasında yazılı kayıt pek bırakmamış sıradan taşra insanının ve bilhassa köylülerin seslerini doğrudan duyurmakta ve günlük yaşamlarındaki sorunlarına da ışık tutmaktadır. Mahkeme kayıtları, toplumun farklı kesimlerinden gelen insanların karşılaştığı zorlukları, çatışmaları ve adalet arayışlarını yansıtan bir dizi resim sunmaktadır.

Nizamiye mahkemeleri vilayet kanunlarına göre farklı yerlerde kurulduğu için yeni yargı düzeni halk arasında hareketliliği de tetikledi. Mahkeme yolu, bazıları için kısa ve basitken, diğerleri için ise uzun ve karmaşıktı; bu nedenle yol boyunca yaşanan karşılaşmalar ve etkileşimler oldukça çeşitlilik gösteriyordu. Mahkeme yolculuğu sırasında yapılan konuşmalar veya karşılaşmalar, dava sürecini etkileyebilme ve sonucu önemli ölçüde değiştirebilme potansiyeline sahipti. Ayrıca, farklı sosyal gruplardan insanların mahkeme yolculuğu sırasında bir araya gelmesi, toplum içindeki çeşitli dinamikleri ve ilişkileri de ortaya çıkarıyordu. Bu şekilde, mahkeme yolu sadece hukuki bir süreç değil, aynı zamanda toplumsal etkileşimlerin ve dinamiklerin bir yansıması haline geliyordu.

Mahkemeye sanık veya tanık olarak gelen insanların ağızlarından çıkan kelimeler taşra zihniyetini anlamak ve anlamlandırmak için eşsiz bir alandır. Mahkeme beyanlarında anlatılanlar aile içi ilişkiler ve toplumun geneli hakkında beklenmedik bilgiler edinmemizi sağlamaktadır. Ayrıca aynı mevzu üzerindeki farklı anlatılar o olaya dair farklı açıdan pek çok resim sunmaktadır. Bu açıdan mahkeme sadece bir yargılama yeri değil, aynı zamanda hem yargı süreçlerini hem de sosyo-kültürel durumları takip etme fırsatını sağlayan bir alandır. Hem kamusal alan hem de hane içinde olup biteni görebilmek açısından bu kayıtlar oldukça önemlidir. Fakat bu beyanlar bir anomali halinde verilmiş olduğu için bunları değerlendirirken dikkatli olmak da gerekmektedir.

Sıradan insanların olayları zihinlerinde kişiselleştirme biçimleri ve alt yargı çözümleri, öznel adalet duyguları nedeniyle genellikle intikam, onur ya da şiddetle beslenmiştir. Bu anlamda Cathy Frierson'ın da işaret ettiği gibi, köyde ahlak ve yasallık arasındaki güçlü bağ, köylünün yakın evreni olarak aile ve topluluğun önemi ve emeğin mülkiyet, zarar ve yaralanma kavramlarını tanımlamadaki işlevi³⁹ köylü

39 Cathy Frierson, "Crime and Punishment in the Russian Village: Rural Concepts of Criminality at the End of the Nineteenth Century," *Slavic Review* 46, No. 1e (1987): 57.

zihniyetinde her türlü haksızlığa bir temel oluşturmuştur.

Aşağıdaki bölümde, Sofya'nın bir karyesinde yaşanan bir cinayet olayının detaylı bir incelenmesiyle, sadece mahkemelerin işleyiş sürecini değil, aynı zamanda taşrada yaşayan sıradan insanların adalet anlayışını ve karşılaştıkları anlaşmazlıkları çözme yöntemlerini de derinlemesine incelemeyi amaçlıyorum. Bu dosya, sadece bir cinayet olayının yargı sürecini değil, aynı zamanda toplumun normlarına ve değerlerine nasıl yansıdığını ve insanların kendi içinde adaleti nasıl algıladıklarını anlamak için bir pencere sunmaktadır. Dolayısıyla, bu analiz, sadece hukuki süreci değil, aynı zamanda sosyal dinamikleri ve bireylerin kendi adalet anlayışlarını nasıl şekillendirdiğini de açıklığa kavuşturmayı hedeflemektedir.

Sıradan Yaşamlarda Adalet Tesisi: Dine'nin İntikamı

27 Mayıs 1868'de Sofya'da yaşayan Müslüman olmuş Kıpti Nabdan bir gece gece evinde Dine (Timur bin Abdullah olarak da bilinir) tarafından öldürüldü ve Nabdan'ın oğlu Ponko (Osman) ve kızı Cune (Bayramşah) aynı gece Dine'nin arkadaşı Kosto tarafından yaralandı. Bu cinayet dosyasında sayfalarca süren sorgular, doktor raporu, kadı sicili, iki fetva ve resmi bir kararname bulunmaktadır. Ayrıca dava dosyasında, suçluların çapraz sorgularını ve yüzleştirmelerini de içeren toplam on sekiz sorgu bulunmaktadır. Müdahillerin her birinden olayı anlatmaları istendi. İfadeleri doğrultusunda şüpheliler tekrar tekrar sorgulandı, çünkü ifadelerinde ya eksik veya yanlış bilgi vermeye bir süre devam ettiler. Ancak sorgu memurlarının ustalıklı soruları, tanık ifadeleri ve suç delilleri sayesinde adım adım suçlarını itiraf ettiler.

Mahkemede sorgulanan ilk kişi maktul Nabdan'ın oğlu Kando'ydu. Kendisini tanıttıktan sonra neden burada olduğu sorulduğunda "Bu geçen çarşamba akşamı babam Nabdan'ı kestiler ve karındaşım Ponko'nun dizini ve yüzünü, kız karındaşım Çune'nin, elini ve yüzünü cerh etmişler. Karındaşım ve kız karındaşım ber-hayat ise babam Nabdan vefat etmiş olduğundan bunu dava ediyorum"⁴⁰ şeklinde cevap verdi. Kando'nun ifadesine göre suçlular geceyi geçirmek için evlerine misafir olmuşlardı. Onlara biraz ekmek ve süt ikram etmişler ve bir süre sonra herkes uyumaya gitmişti. Gece yarısı Kando gürültüye uyanmış ve Dine ile Kosto'nun cinayet işlemekte olduklarını görmüştü. Kando, suçlular onu yakalamak üzereyken kaçtığını ve köyde ba-

40 BOA., İ.DA. 4-54 / 24 Mayıs 1868.

ğırarak *kocabaşıma*⁴¹ gittiğini söyledi. Ancak oraya vardıklarında babası çoktan ölmüş, erkek kardeşi ve kız kardeşi de yaralanmıştı.

Bu cinayetin arkasında aslında ailevi bir çekişme yatmaktadır. Katil Dine ile karısı arasında süregelen bir anlaşmazlık vardır ve Dine'nin beyanına göre karısı dönem dönem evi terk etmektedir. Yine böyle bir dönemde karısının amcası olan Nabdan'ın Dine'yi öldürelim de kız kurtulsun dediğini işitmiştir. Ancak, bu iddiayı destekleyecek herhangi bir kanıt dava dosyasında bulunmamaktadır. Buna göre Nabdan bir akşam Dine'yi rakısına zehir koyup öldürmeyi tasarlamış ve bunun üzerine Dine Nabdan'a kişisel husumet beslemeye başlamıştır. Dine, beyanlarında evliliklerindeki problemleri net bir şekilde açıklamamıştır. Sadece karısının evi terk ettiği gerçeği ve bir de amcasının, evliliği cinayet yoluyla sonlandırma niyetine dair Dine'nin iddiası bilinmektedir. Dine'nin beyanlarındaki belirsizlikler ve çelişkiler, olayın perde arkasını tam olarak anlamamızı engellemektedir.

S: Dine bu ihtiyar Çingeneye niçin hasım olmuştun?

C: Para için.

S: İhtiyar Çingenenin adı nedir?

C: Nabdan'dır.

S: Nabdan'ın karındaşı kimdir?

C: Kayın atam Ali'dir.

S: Senin karın bu yaz kaçmış idi.

C: Vakıa kaçtı.

S: Nereye kaçtı?

C: Sofya'da babası Ali'nin yanına kaçtı.

S: Senin karının amcası Nabdan mı kaçırtdı?

C: Hayır. Karı kendisi kaçtı.

S: Niçin kaçtı karı? Kim aldattı?

C: Kendisi her vakit öyle yapar.

S: Nehiy bu Nabdan'ı öldürdünüz söyleyesin neden ona dargın idin?

C: Karım benden hoşnut değil idi. Her vakit kaçardı. Bir gün bu Nabdan'ın evine gitmiş idim. Nabdan büyük oğluna dedi ki biraz zehir koy

41 Kocabaşı, Rumeli'deki Hıristiyan köylerinde ihtiyar heyeti başkanına verilen unvandır. Müslüman köylerinde ise muhtara eşittir. Tanzimat'tan sonra bu unvan yerini muhtara bırakmışsa da genel olarak Hıristiyanlar bu unvanı bırakmamışlardır. Kocabaşılar aynı zamanda hükümetin emirlerini halka ulaştırmak ve halkın devlet işleriyle ilgilenmekle de görevliydi. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt, 2 (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983), 285.

arak içine içirelim. Bu Çingene gebersin kız kurtulsun. Ben de lakırdıları içittim ol vakit arak verdiler içeyim. Ben de içmedim. O günden beri onun için hısum oldum öldürdüm.⁴²

Dine'ye bir diğer sorgusunda kayınpederi Ali ile olan ilişkisi soruldu ve kayınpederine dargın olmadığını sadece karısıyla dargın olduğunu yineledi ve bu cinayeti bir inat yüzünden işlediğini itiraf etti. İfadesine göre karısının amcası Nabdan, karısının evine dönmesine izin vermiyordu.⁴³ Dine özelinde gördüğümüz üzere; aile sadece kadın ve erkeğin bir araya gelip çocuk yetiştirdikleri bir yer değildi. Aksine, dinamik ve erkeklerle kadınların güç mücadelesi ve nüfuz için karşı karşıya geldikleri bir yerdi.⁴⁴ Aile içerisindeki güç ilişkileri farklı evrelerde farklı şekillerde kendini göstermiştir.⁴⁵ Aile büyüklerinin, genç evli çiftleri baskı altında tutması kaçınılmaz bir gerçektir. Bu baskı, genellikle geleneksel normlara uygun bir evlilik ve aile yapısı beklentisiyle ilişkilendiriliyordu. Aile büyüklerinin bu beklentileri ve baskıları, çiftin kendi içsel dinamikleri ve çözüm yollarını bulma sürecini zorlaştırmaktaydı.

Eşler arasındaki anlaşmazlıkların geniş aileye yansması, özellikle kadınlar babalarının evine döndüklerinde anlaşmazlık ve çatışma atmosferinin geniş aile içinde daha geniş bir etki alanına sahip olmasına yol açmaktaydı. Bu durum, sadece çift arasındaki bir mesele olmaktan çıkarak ailedeki diğer bireyleri de etkileyen bir boyut kazandı. Bu durumda, sorunun çözümü için başvurulacak bir seçenek de cinayet işlemektir. Philip Shon'un belirttiği gibi, oğullar ebeveynlerinin istek, talep ve iddialarına verdikleri yanıtları suç olarak yorumlamak ve bu tür yanıtları erkeklik duygularına, onurlarına ve saygınlıklarına yönelik saldırılar olarak görmektedirler.⁴⁶ Bu anlamda, cinayetler bağımsız olma ve kendi ailesini kurma ve bakma gibi kavramlarla yakından iliş-

42 BOA., İ.DA. 4-54 / 2/7 Numaralı Belge / 16 Haziran 1868.

43 BOA., İ.DA. 4-54 / 2/8 Numaralı Belge / 16 Haziran 1868.

44 Osmanlı taşra ailelerinde aile içi şiddetin nedenlerini incelediğimizde iki ana neden öne çıkmaktadır: Maddi sorunlar ve namus. Bu iki kavram aynı zamanda taşrada yaşayan insanlar için hayatta kalmanın temeli olarak da öne çıkmaktadır. Bu konuda daha detaylı bir çalışma için bakınız, Zehra Şamloğlu Berk, "Murder in the Family: Law, Order, and Criminal Justice in the Nineteenth Century Ottoman Society," (Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversitesi), 2023.

45 Dorothee Wierling, "The History of Everyday Life and Gender Relations: On Historical and Historiographical Relationships" *The History of Everyday Life: Reconstructing Historical Experiences and Ways of Life*, ed. Alf Ludtke (Princeton and New Jersey: Princeton University Press, 1995), 160.

46 Philip Shon, "Sources of Conflict Between Parents and Their Offspring in Nineteenth-Century American Parricides: An Archival Exploration," *Journal of Forensic Psychology Practice* 9, No.4 (2009), 274.

kili olan öz kimlik ve erkeklik kavramlarıyla da ilintilidir. Burada toplumun gözünde bir kahramanlık öyküsü yazma dürtüsünden de söz etmek mümkün. Ancak otoriteye başkaldırmak ile gözden düşmek ve toplumdaki dışlanmak arasındaki çizgi inceydi.

Hayata ve vücut bütünlüğüne yönelik suçlarda sebebin ne olduğunu ortaya çıkarmak önem arz etse de mahkeme için bağlayıcı olan suçlunun niyeti, cinayetin veya yaralamanın ne şekilde olduğu ve vücudun hangi kısmının kim tarafından ne şekilde yaralandığını tespit etmek üzerineydi. Dolayısıyla bu dava dosyasında da olduğu gibi sorgu memuru niçin sorusundan çok nasıl öldürdünüz/kestiniz sorusunun üzerinde durmaktadır. Yani mahkemenin asıl hedefi sosyolojik bir analiz yapmak değil cinayetin nasıl işlendiğine ilişkin kesin deliller elde edip hakkaniyetli karar vermektir. Sistem daha çok beden parçalarına verilen zararın tespitiyle ilgileniyordu. Vücudun her bir parçasının zarar tespitine tabi tutulabilecek bir bedeli vardı. Bu bakımdan Hanefi geleneği mala karşı işlenen suçlar ile kişinin bedenine karşı işlenen suçları birbirinden ayırmaz. İbn-i Abidin'e göre "bedenin azaları mübadele edilebilir şeyler kapsamına girer."⁴⁷ Dolayısıyla, ruh bedende zarar görmediği sürece her ikisi de gasp (gasıb) olarak sınıflandırılabilir ve eğer mal üzerinde bir gasıb varsa, mal sahibine olduğu gibi iade edilmelidir. Ancak beden söz konusu olduğunda, zarar gören kısım olduğu gibi iade edilemeyeceğinden, mağdura eşdeğer bir mal verilmelidir. Aslında, Ghazzal'ın işaret ettiği gibi, Hanefi literatüründe, cezalar, suçlar, gasp ve ceza ile ilgili bölümler, çoğunlukla tazminat konusunu ele alır, bu da tazminatın değerini, kim tarafından ve kime ödenmesi gerektiğini içerir.⁴⁸

Cinayet davalarındaki sorgular, zaman zaman monolog şeklinde gerçekleşmiş, bazen ise tekrara dayalı bir yapıda olmuştur. Davalılar genellikle sorgu yapan kişinin sorularına detaylı cevaplar vermek yerine, kısa ve öz yanıtlarla yetinmişlerdir. Bununla birlikte, suçtan kaçma veya inkâr gibi durumlarda ise genellikle sessiz kalmayı tercih etmişlerdir. Ancak, sorgu memurları ile sanıklar veya tanıklar arasındaki bu iletişimsizlik anları da diyalogun bir parçasıdır. Bu iletişimsizlik anları, genellikle güçlü bir şekilde belirtilen bir tarafın diğerini bastırma veya kontrol etme çabalarının bir yansımasıdır. Carlo Ginzburg'un da işaret ettiği gibi, bu sorgulama süreçlerinde konuşan çatışan karakterler arasındaki

47 İbn-i Abidin, Radd, 6:558, Zuhair Ghazzal *The Grammars of Adjudication: The Economics of Judicial Decision Making in Fin-de-Siècle Ottoman Beirut and Damascus* (Beyrouth: IFPO, 2007), 626.

48 Zuhair Ghazzal, *Grammars of Adjudication*, 620.

eşitsizlik belirgindir.⁴⁹ Bu eşitsizlik, sorgulayanın sanık veya tanık üzerinde uyguladığı baskının genellikle başarılı olmasına neden olmuştur. Dolayısıyla, sorgulamalar genellikle sanık ile sorgulayan arasındaki dengesiz bir ilişkinin ürünüdür. Bu bağlamda, tanıklarla ve sanıkları yüzleştirmek, ceza ile tehdit etmek veya kamuoyunda utandırmak, cinayetlerle ilgili gerçeğe ulaşmak için sıkça kullanılan stratejilerdir.

Bu cinayet dosyasında Kando'dan sonra ilk sorgulanan Kosto oldu ve tüm iddiaları reddetti. Daha sonra Kando'nun on sekiz yaşındaki kardeşi Yeto sorgulandı ve onun sorgusundan sonra Yeto ve Kosto karşı karşıya geldi. Kardeşlerin daha önceki açıklamaları nedeniyle Kosto suçla ilgili daha fazla itirafta bulundu ancak hala eksik bilgiler vardı ve tekrar tekrar sorgulandı. Sorgu memuru ve sanık arasındaki etkileşimde, sorgu memurunun otoritesi ve yönlendirici rolü belirgindi. Sorgu memurları, sorguyu yönlendirmek ve sanığı gerçeği açıklamaya zorlamak için dikkatli ve yönlendirici sorular sormaktaydılar. Kosto ise, suçu kabul etmemekte ve kaçamak cevaplar vererek gerçeği gizlemeye çalışmaktaydı. Örneğin, sorgu memuru Kosto'nun üzerindeki kan izlerini sorgularken, Kosto çeşitli bahanelerle cevap vermiş ve gerçeği itiraf etmekten kaçınmıştı.

S: Şu gömleğinde bulaşmış olan kanlar sana neden bulaştı?

C: Kesilen adamdan bulaştı.

S: Nasıl bulaştı bu kanlar sana?

C: Bilmem efendim.

S: Bilmem olmaz, nasıl bulaştı, neden bulaştı?

C: Tutmadım efendim.

S: Dönüp tutmadığını daha sormuyoruz neden bulaştı bu kanlar sual ediyoruz?

C: Çingeneyi kestiği vakit ben yakın idim. Ondan bulaştı.

S: Bu kan öyle kenardan bulaşacak lazım gelse ceketlerine yahut üzerinde elbisesine bulaşacak icap eder halbuki senin belden aşağı iç gömleğin bütün bütün kan. *** ve kuşağın ve hatta başında fesin bile kan ile mülemma (bulaşmış). Buna ne diyelim?

C: Bilmem nasıl oldu.

S: Bilmem olmaz. Sen tuttun arkadaşın kesti. Bunlar ondan sana bulaştı.⁵⁰

49 Carlo Ginzburg, *Clues, Myths, and the Historical Method* (Maryland: The Johns Hopkins University Press, 1989), 160.

50 BOA., İ.DA. 4-54 Kosto'nun sorgusu / 29 Mayıs 1868.

Bu süreçte, sorgu memurunun otoritesi ve sorgulama teknikleri, Kosto üzerinde baskı kurmuş ve onu köşeye sıkıştırmıştı Diyalogun devamında, Kosto suçu kısmen kabul etmiş ancak eksik bilgiler vermeye de devam etmişti. Sorgu memuru ve Kosto arasındaki iletişim, sanığın suçunu açıklığa kavuşturmaya yönelikti. Ancak, bu iletişim, birbirinden farklı dil kullanımlarının, değer yargılarının ve vurguların etkileşimiyle doludur. Kosto'nun cevapları, sorgu memurunun soruları ve yorumlarıyla şekillenir ve bu, diyalojik bir etkileşim ortaya çıkarır.

S: Şunun doğrusunu söyle nasıl oldu? Yoksa böyle düşünme düşünme saçma sapan söyleme.

C: Ben söyledim. İhtiyar Çingeneyi bütün bütün arkadaşım kesti ben karışmadım. Ben çocuğuna bir bıçak omuzuna vurdum. Başka bir kabahat etmedim. Kızı da arkadaşı da, arkadaşım kesti. Arkadaşımın dahi elinin üstü biraz kesilmiştir.

...

S: Pek güzel. İşte biraz doğru söylemeye başladın. Ancak şu gömleğindeki olan kanlar nedendir beyan edemedin.

C: Çocukla uğraşırken bulaştım.

S: Sen bıçak salıp vurduğun vakit kan çıktığı ve çocuk sana sarıldı mı?

C: Kesildi de (kesildiğinde) arkadaşı salıverdi. Bana sarıldı. Boğuştuk çok.

S: Arkadaşının eli ne vakit kesildi? Sen büyük Çingeneyi keserken galiba başını o tutuyor idi. Sen kestin bıçağı salar iken kestin elini.

C: Hayır hayır. Çingeneyi arkadaşım kesti. Ben çocuğun omuzunu kestim. Ol vakit saldığım bıçaktan eli kesilmiş velhasıl bu Çingeneleri biz kestik vesselam. Çok sormayın.⁵¹

Ayrıca, Bakhtin'in ifade ettiği gibi, her söylem, "binlerce yaşayan diyalojik ipucu" ile karşılaşır.⁵² Sorgu diyalogunda, sorgu memuru ve sanık arasındaki etkileşim, geçmişteki deneyimler, toplumsal normlar ve kişisel motivasyonlar gibi birçok farklı etken rol oynamaktaydı. Bu etkenler, sanığın cevaplarını şekillendirir ve sorgu memurunun taktiklerini belirlerdi.

Sorgulama sürecinde mahkemeyi manipüle etmek ve etkilemek için, müdahiller genellikle mahkemenin dilini kendi gündelik yaşam

51 BOA., İ.DA. 4-54 Kosto'nun sorgusu / 29 Mayıs 1868.

52 Mikhail Bakhtin, *The Dialogic Imagination*, (Austin: University of Texas Press, 1981), 276-277.

deneyimlerine uyarlamaktaydılar. Sorgu süreci uzadıkça ve günlere yayıldıkça, daha önce bu süreçten geçmiş olanlar ya da mahkeme düzeni hakkında bilgi sahibi olanlar sanıkları yönlendirmeye çalışabilmekteydi. Kosto ve Dine'nin vakasında olduğu gibi bu süreçte sanıklar, mahkeme salonu tecrübesi ya da bilgisi olanların yönlendirmesine oldukça açıktı. Nitekim Dine, cinayeti itiraf ettiğinde hapiste geçirdiği süre zarfında hapisteki reayaların Kando'ya iftira etmesi için kendisini yönlendirdiğini dile getirmiştir.⁵³ Aynı şekilde olayı çarpıtmak ve başka kişileri de olaya dahil etmek için yalan söylediği ve Kosto'yu bu şekilde ifade vermeye yönlendirenin hapisshaneden İsmail adında biri olduğu ortaya çıktı. Cezaevi tanıklarının rehberliği ve deneyimleri, suçlular için mahkeme soruşturmasını bulanıklaştırmak için her zaman bir çıkış yolu olarak görülmüştür.

Mahkeme sürecinde vakit kazanmak her sınıftan suçlunun başvurduğu oldukça tipik bir yoldu. Verdikleri beyanlardaki her bir detay mahkemenin yeni bir sorgu ya da araştırma sürecine girmesi anlamına geliyordu. Bu bakımdan De Certeau'nun ifade ettiği şekliyle mahkeme sürecinin her anında bir strateji ve taktik ilişkisini takip etmek mümkündü ve var olanla idare etmenin bin bir türlü yolu vardı.⁵⁴ Bireyler, kısıtlamalar ve sınırlamalarla karşılaşmalarına rağmen, yaratıcı direniş ve adaptasyon eylemlerine aktif olarak katılırlar. "İdare etmek" (*making do*), sınırlı kaynaklarla ve mevcut koşullar içinde en iyi şekilde başa çıkmayı ifade eder ve bireylerin daha büyük sistemler içinde kendi eylemlilikleri için alanlar açmalarını sağlar. Taktikler ve idare etme pratiği aracılığıyla insanlar, egemen stratejiler karşısında bile varlıklarını ve yaratıcılıklarını ortaya koyarak sosyal ve kültürel manzaranın sürekli dönüşümüne katkıda bulunurlar. Kosto'nun şu anlatısına bakalım:

Size doğrusunu söyleyeyim bizi iptida bu yola sevk ve teşvik eden ve işfal eyleyen Sofyalı Püsküllü Kıpti cambaz şimdiki bu fiili katil ve cerhte refikim olan Kıpti Dine'ye kızını verecek oldu. Fakat bizi sevk etti gidelim kazada bargir çalalım, hırsızlık edelim. Ona götürelim. Biz de Dine ile ikimiz kalktık. Orhaniye kazasında Yeto karyesine gittik. Köy içinde geceleyn birinin mağazasını açtık. İçinde ... para ve ... bulduk.

53 BOA., İ.DA. 4-54 / 2/9 Numaralı Belge / 17 Haziran 1868.

54 Michel de Certeau, stratejilerin kontrol ve görünürlüğü hedeflerken, taktiklerin sınırlı kaynaklarla yetinme ve stratejilerin dayattığı kısıtlamalara uyum sağlama sanatını içerdiğini savunur. Taktikler, bireylerin dayatılan düzenle doğrudan yüzleşmeden müzakere etmek ve onu yıkmak için kullandıkları yaratıcı yöntemlerdir. Strateji ve taktikler arasındaki bu etkileşim, sosyal ve kültürel alanların karmaşık dinamiklerini şekillendirir. *Practice of Everyday Life* (Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 2002), 29.

(...) Oradan döndük aldığımız paraları getirdik Püsküllüye evine getirip verdik. Çıkarıp bize birer beşlik verdi. Ol gün o paraları sarf ettik. Akşamı Çingene mahallesinden Yüne'nin meyhanesinde yattık. Sabahısı Pazar ertesi idi. Çalıp getirdiğimiz paralardan Püsküllü bize 12 kuruş para verdi iken alalım köylere götürüp satalım yapağı toplayalım. Bize Dine ile ikimiz gittik. İki deste dikiş iğneleri aldık. Balkan koluna gittik. Köylerde iğneleri sattık. Ekmek için yapağı için verdik. 7 okka yapağı topladık. 3 gün gezdik. Oradan Sofya'ya götürdük. (...) Ol gün at pazarda getirir idik. Püsküllü bize rast geldi. Azıcık konuştuk sonra arkadaşım Dine Sofya'da kaim atası Ali'nin yanına gitti. 45 buçuk kuruşluk bir altın vermiş silah alalım ondan sonra gidelim Çeniçe'de Kavvacı keselim. Dine geldi bana dedi. İşte ben para aldım haydi gidelim bıçak alalım. Gider iken ... eski bir silah aldık. 12 kuruşa bana bir silah aldık. Altını ona bozdurduk. Oradan gittik bıçakçı ...den 35 kuruşa iki bıçak aldık. Arkadaşım parasını verdi. 60 para yetmedi. Ben de çıkardım 60 para verdim. Bıçakları aldık oradan kapandaki Resto'nun meyhanesine gittik. Çuvallar içine bıçakları sakladık. Meyhaneci de gördü bıçakları. Al bunları sakla dedik. Biz oradan Çingene mahallesine gittik. Bütün gün gezindik. Katık aldık, yedik. Akşam üzeri gölgede Taşko'nun meyhanesinde Püsküllü oturur imiş. Biz ... geçer iken bizi gördü. Çıktı dışarıya bizim yanımıza hendeke geldi. Sordu bize ne yaptınız bıçaklar aldınız mı? Biz de aldık. Kaç kuruşa? 35 kuruşa aldık. Sordu nerede sakladınız. Biz de meyhanede sakladık. Bize dedi akşam gidiniz Yüne'nin meyhanesinde yatınız. Biz de 4 kuruşa bir güveç yaptırıldı. Püsküllünün hizmetkarı def dahi meyhanede beraber yedik. 3 okka da şarap içtik. Saat üçe kadar oturduk. Biz o gece salı gecesiydi orada yattık. Sabahısı buranın pazarı idi. Çarşıda dolaştık gezdik. Arkadaşım gezer iken öldürdüğümüz Çingeneyi pazarda görmüş. (...) Köye avdet edeceğini söylemiş. Geldi beni buldu. Saat 9'da buradan ikimiz çekildi. Gece olmuştu. Çeniçe'ye gittik. O Çingenenin evine gittik. Çingene bize çıkardı ekmek yoğurt yedik. Biraz yedikten sonra yattık.

Kosto'nun cinayet vuku bulmadan önce yaşadıklarına dair bu uzun anlatımı, aslında Püsküllü'ye iftira atmak ve mahkemenin dikkatini başka yönlere çekmek amacıyla kurgulanmıştı. Bu sinematografik anlatımda Kosto, kısıtlı kaynaklarını kullanarak, gerçeği çarpıtarak ve abartılı detaylar ekleyerek kendini savunma stratejisini oluşturmuştur. Kosto, sınırlı bilgi ve kaynaklarla, yani delilleri manipüle ederek ve gerçeği çarpıtarak kendini savunmaya çalışmıştır. Onun hikayesi, elindeki imkanlarla en iyi sonucu elde etmeye çalışması olarak değerlendirilebilir. Ancak, Certeau'nun vurguladığı gibi, bu taktikler genellikle güçlü kurumsal yapılar karşısında geçici ve kısmi başarılar geti-

rir. Kosto'nun hikayesi de Püsküllü'ye yönelik iftira atma girişimiyle asıl gerçeği gizlemeye çalışmasına rağmen, mahkeme sürecinde gerçeğin ortaya çıkmasını engelleyememiştir. Kosto'nun hikayesi, aslında taktiksel bir manevra olarak da görülebilir. Zira, kendisine yönelik suçlamalardan kaçınmak ve suçu başka birine atmak için stratejik bir yaklaşım sergilemiştir. Ancak, bu taktiksel hareket, asıl gerçeğin ortaya çıkmasını geciktirmekten öteye gidememiştir. Kosto bu beyanında ısrarcı olsaydı ve delillerle destekleseydi muhtemelen adını geçirdiği kişiler de mahkemeye çağrılacak ve kendilerinden Kosto'nun söylediklerinin doğruluğu sorulacaktı. Bu da dava sürecinin uzaması demektir.

Bu cinayet dosyasında katil Dine'yi yakalamaları ve sorgulamaları yaklaşık bir ay sonra mümkün oldu. Tek başına sorgulandıktan sonra Dine Kosto ile yüzleştirildi ve böylece suçla ilgili tüm gerçekler ve arka plan bilgileri ortaya çıktı. Kosto'nun ağzından iki suçlunun yüzleşmesinde ortaya çıkan suç gecesinin detayları şöyleydi:

S: Ey Kosto. Söyle şu Dine'nin yüzüne karşı nasıl kestiniz Çingeneleri?

C: Ey Dine seninle (buradan) kalkıp Çeniçe'deki kestiğimiz Çingenele-
rin evine gittik. Herif bize yoğurt ekmek verdi. Sen yemedin ben biraz
yedim. Sonra oturduk biraz sonra ben yattım sen ihtiyar Çingene ile
muhabbet etmek üzere kaldın. Bıçaklar da çuvalar içinde başının altın-
da ... değil mi idi? Sonra yattık. Uyuduktan sonra sen uyanmışsın beni
dahi uyandırıp çuvaldan bıçakları çıkardık. Birisini bana verip birisini
eline alıp bana demedin mi birden keselim bunları? Te'bira sabah ola-
cak ... hangisini kesersen kes ben de baktım büyük Çingene uyur idi.
Ben onu kesmeye cesaret edemedim. Sen büyüğünü kes ben küçüğünü
keserim dedim mi sen de onun üzerine büyük Çingenenin başına bir
bıçak vurdun. Çingene uyanacak oldu bir bıçak daha vurdun kafasını
kesmedin mi? Ben de küçük Çingenenin kafasını ... dizine bir bıçak
vurdum Çingene davranıp bıçağı elimden düştü. Çingene beni tuttu.
Sen ol vakit yürü diye beni kurtarmaya küçük Çingene de senin boğaz-
zına sarılıp beni salıverdi. Sen de ... arkadan yere düşmedin mi? Ben
de bir bıçak ensesine vurdum seni kurtarmadım mı? Ve kız dahi uyanıp
yaygara ettiği için ona dahi bir bıçak sallayıp kesmedin mi? Söylesin ya
böyle doğrusunu. Ya niçün alemi aldatırsın?

S: Ey Dine bak arkadaşın Kosto nasıl söyledi böyle mi oldu?

C: Hepsı böyle oldu lakin büyük Çingeneyi o tuttu ben kafasını kestim
doğrusu böyledir.⁵⁵

55 BOA., İ.DA. 4-54 / Kosto ve Dine'nin yüzleşmesi / 28 Haziran 1868.

Tüm bu detayları elde etmek oldukça uzun zaman aldı ancak yine de son sorgunun sonuna kadar sanıkların anlattıklarında değişiklikler oldu. Bu da davacıların iddialarıyla aşığı yukarı örtüşen bir durumdu. Tüm sorgulamalar 20 Temmuz 1868’de tamamlandı. Ancak yargılama sürecinin sona ermesi ve padişahın iradesini yazması 2 Şubat 1869’de gerçekleşti. 28 Ağustos 1868’de emin-ül fetva kısasa karar vermiş ancak “bu surette muhakemeyi icra eden naib-i mumaileyhin vakt-i kısasa kadar kaza-i mezkurdan infisali vuku bulmayıp da verese- i kibar merkumundan hiçbirisi katili merkum kısasında af veya sulh olmadığı takdirde bizatühüm huzurlarında talepleriyle katil-i merkumun ber vech-i şer kısas olunması lazım geleceği”⁵⁶ belirtilmiştir. Ardından 13 Şubat 1869’da davaya bakan naib görevinden ayrıldığı için davanın yeniden şeriata göre değerlendirilmesi gerektiğini belirten bir fetva daha çıkarıldı. İkinci fetvanın tarihi resmi kararnameden sonra gelmişti. Katil Dine için 2 Şubat 1869 tarihli resmi fermanla, maktulün büyük varislerinin Dine’yi affetmeleri halinde gerekli kanunun uygulanacağı notuyla kısas belirtilmiştir. Ancak belgeler ikinci naibin kararı ve Dine’nin affedilip affedilmediği ya da idam edilip edilmediği konusunda sessiz kalmaktadır.

Bu dava dosyasında bir de doktor raporu bulunmaktadır. Tanzimat’ın imparatorluk tebaasına vaatleri, yürürlüğe giren ceza kanunları ve yeni hukuk sistemi, destekleyici ve katkı sağlayıcı unsurları da gerektiriyordu. Bu doğrultuda adli tıp, Osmanlı İmparatorluğu’nda Tanzimat döneminde gelişmeye ve kök salmaya başladı. Dr. Charles Ambroise Bernard’ın 1839 yılında eğitime başlayan Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane’ye Viyana’dan gelmesi ve adli tıbbın okul müfredatına girmesi bu açıdan önemli bir dönüm noktası olmuştur.⁵⁷ Adli tıp, Osmanlı İmparatorluğu’nda 19. yüzyılın ikinci yarısında, özellikle yeni açılan tıp okulları⁵⁸ ve bu okullara öğretmen olarak gelen yabancı hekimler aracılığıyla gelişmeye başlamıştır.⁵⁹ Adli tıp alanındaki düzenlemelerin önünü açmak ve uygulamaya koymak için devlet 1858 tarihli Ceza Kanunu ile bazı dolaylı yaptırımlar getirmiştir. Buna göre, bir mağdurun

56 BOA., İ.DA. 4-54 / 11 Numaralı Belge / 28 Ağustos 1868.

57 Sedat Bingöl, “Osmanlı Devleti’nde Tanzimattan Sonra Kriminal Kimlik Tespit Yöntemlerine Dair Notlar ve Belgeler,” *Belleten*, No:274 (2011), 39.

58 Tıbhane-i Amire (1827), Cerrahane-i Amire (1836), Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane (1839).

59 Özellikle 1870’lerden sonra, tıp doktorlarının ve raporlarının mahkemelere katılımlarında kayda değer bir artış olmuştur. Bunun başlıca nedeni tıp fakültelerinden mezun olanların sayısındaki artıştır. Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane’ye ek olarak, 1867 yılında sivil sağlık hizmetleri için doktor yetiştirmek üzere Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye açıldı. Bu okuldan mezun olan doktorlar, Osmanlı vilayetlerinin belediye meclislerinde sağlık işlerinden sorumlu olarak çalışmaya başladılar. Sedat Bingöl, “Kriminal Kimlik Tespit Yöntemleri”, 41.

cesedi devlete haber verilmeden ve muayene edilmeden gömülürse, bu suçun faili bir aydan bir yıla kadar hapis ve para cezasına çarptırılıyordu.⁶⁰ Bu, ceza yargılamasını açık deliller üzerine inşa eden önemli bir maddeydi. Burada devlet, ölüm nedeninin açıklığa kavuşturulması ve suçun doğru tespit edilmesi için uzman görüşüne başvurmayı amaçlamış, bu da adli tıp sürecinin yasal olarak başlatılmasının önünü açmıştır. Bu şekilde devlet, adli tıp kurumunu ceza yargılamasının veya soruşturmasının bir parçası haline getirmek için önemli bir adım atmış oldu.

Sofya' beldesi doktoru Nuri Osman tarafından mühürlenmiş raporun tarihi 25 Nisan 1869'dur, yani resmi kararname ve fetvadan sonradır. Rapor bir üst yazı ile vilayete gönderilmiştir. Rapora göre Cune ve Ponko'nun yaraları iyileşmiş ancak Cune'nin sol kolu kalıcı olarak sakat kalmıştır. Üç ay sonra Sofya Hukuk Meclisi'nden Sofya mutasarrıflığına gönderilen yazıda; mağdur Nabdan'ın varislerinin Dine'yi kısastan affetmedikleri ve şeriatın gereğinin icrasını talep ettikleri belirtilmiştir. Aynı yazıda Ponko ve Cune'yi ağır yaralayan Kosto için ise doktor raporu dikkate alınarak ceza tayin edilmesi not edilmiştir.⁶¹

Sonuç

Sıradan yaşamın tarihi, aynı zamanda gündelik yaşamın ve toplumsal deneyimin de tarihidir. Gündelik hayatın ortaya koyduğu sorular, Michel de Certeau'nun deyimiyle "kutsal" toplumlarımızdaki "hayalet sesleri" ortaya çıkarmak için ciddiye alınmayı hak ediyor. Tarih yazımında çok daha fazla yer bulan köylü ayaklanmalarının yanı sıra, köylüler veya sıradan insanlar arası anlaşmazlıklar da tarihçilere madunların seslerini geri kazanma ve onların hem otoritelerle hem de diğer köylülerle etkileşimlerini gösterme fırsatı sunmaktadır.⁶²

Suç dünyasına ilişkin araştırmalar, toplumun marjinal unsurlarıyla karşılaşmamızı sağlar. Ancak mahkeme kayıtları olmasaydı, bu insanlar geçmişin sessiz figürleri olarak kalacaklardı. Cinayetlerin sebepleri zaman zaman oldukça basit ve sıradan gibi görünse de bu davalara dikkatlice bakmak ve detaylı bir inceleme yapmak gereklidir. Zira, bu davalar dönemin sıradan taşra vatandaşının yaşamını anlamak için oldukça kıymetli bir penceredir. Gündelik çatışmalar bireylerin kendi adalet anlayışlarını ve direniş mekanizmalarını şekillendirirken, aynı zamanda hukuk ve adalet anlayışlarını da ortaya koymaktadır.

60 Bakınız, madde 176.

61 BOA., İ.DA. 4-54 / 3 Numaralı Belge / 2 Mayıs 1869.

62 Ebru Aykut Türker, *Alternative Claims*, 11.

Bu makalede zihniyet değişimlerini, suçun ve suçlunun nasıl algılandığını anlamak için öncelikle Osmanlı hukuk geleneğinin temel ilkelerine ve 19. yüzyılda hukuk sisteminde meydana gelen değişikliklere kısaca değinmeye çalıştım. Kamu ve özel hukuku ilgilendirdiği için gri bir alanda duran cinayet davaları, yeni yargı sisteminde hem nizamiye mahkemeleri hem de şer'i mahkemelerin yetki alanına girmiştir. Dolayısıyla cinayet davaları yeni yargı düzeni nedeniyle devletin çifte gözetiminden geçmek zorundaydı. İekli mahkeme sistemi için ortak bir avantaj ya da dezavantajdan söz edemeyiz. Bazı durumlarda nizamiye mahkemelerinin varlığı maktul yakını için bir fırsat iken, suçlu için ise delil durumuna bağlı olarak daha fazla ceza alma seçeneğinin gerçekleştiği bir yer haline gelmiştir. Kelimesi kelimesine yazılmış istintaknameler devlet için bir kontrol aygıtıydı, ancak bu özellik aynı zamanda vatandaşların hak arama ve adaleti tesis etme çabalarını da kolaylaştırdı.

Mahkemede kayıt altına alınan her konuşma, kendine özgü bir tarihsel ve toplumsal bağlam içinde gelişmişti. Sorgu diyalogu da bu kuralın bir istisnası değildir; tam tersine, belirli bir tarihsel ve sosyal bağlama dayanmaktadır. Bu bağlam, sorgu memurunun ve sorguya çekilen kişinin dil kullanımını ve davranışlarını büyük ölçüde etkilemekteydi. Bu nedenle, sorgu diyalogu, içinde gerçekleştiği tarihsel ve sosyal koşulların bir yansımasıdır. Bu koşullar, diyalojik etkileşimi şekillendirir ve katılımcıların konuşma tarzlarını, tonunu ve içeriğini belirler. Dolayısıyla, sorgu diyalogunu anlamak ve yorumlamak, sadece katılımcıların sözlerine değil, aynı zamanda onların bulunduğu tarihsel ve sosyal bağlama da dikkat etmek gereklidir. Bu bağlam, sorgu diyalogunun anlamını derinleştirir ve katılımcıların niyetleri ve davranışları hakkında daha kapsamlı bir anlayış sağlar.

Bu çalışmada değindiğim cinayet vakaları 19. yüzyıl Osmanlı taşrası için tipik örnekler değildir. Ancak Darnton'ın da belirttiği gibi, taşranın içerisine bakmanın yollarını sağlamakta⁶³ ve taşranın iç dinamiklerine ilişkin anlayışımızı derinleştirmemize vesile olmaktadır. Davacılar ve sanıklar, mahkemelerde aktif bir rol oynayarak mahkemelerin seyrini etkilediler. Özellikle, mahkeme prosedürleri ve yasalar hakkında yeterince bilgi sahibi olmayan veya hiç bilgisi olmayan ya da sadece ikinci el deneyimlere dayanan fikirlere sahip olan taşralılar, mahkemeleri ve yargıçları etkileyerek bu davalardan kendi lehlerine sonuçlar çıkarmaya çalıştılar. Bilhassa sanıklar, kendi lehlerine sonuç-

63 Robert Darnton, *The Great Cat Massacre and Other Episodes in French Cultural History*, (New York: Basic Books, 1999), 5.

lar alabilmek için taktikler geliştirdiler ve mahkeme atmosferini kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirmeye çalıştılar.

Fakat yeni yargı düzenindeki gelişmiş delil toplama, olay yeri inceleme ve adli tıp gibi faktörler, delil karartma ve suçu örtbas etme girişimlerine engel oluyordu. Özellikle adli tıp ve suçlu tespit yöntemleri, yeni yargı sisteminin ayrılmaz bir parçası haline gelmişti ve zamanla daha profesyonelce uygulanmaya başlanmıştı. Bu yöntemler sayesinde, suçun işlenme şekli ve suçlunun kimliği daha etkili bir şekilde tespit edilebiliyor ve adil bir yargılama süreci sağlanabiliyordu. Dolayısıyla, yeni yargı düzenindeki bu gelişmeler, suçla mücadelede daha etkin ve adil bir yaklaşımın benimsenmesine olanak sağlamıştı.

Kaynakça

Birincil Kaynaklar

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) – İstanbul.

İrade Meclis-i Vala (İ.MVL.): 576-25867.

İrade Divan-ı Ahkam-ı Adliye (İ.DA.): 11-309, 2-25, 4-54.

Yıldız Esas Evrakı (Y.EE.): 35-119.

Yıldız Adliye ve Mezahib Nezareti Maruzatı (Y.PRK.AZN.): 17-05.

Yıldız Resmi Maruzat (Y. A. RES.): 32-17.

İkincil Kaynaklar

Agmon, Iris. *Family and Court: Legal Culture and Modernity in Late Ottoman Palestine*. New York: Syracuse University Press, 2006.

Ahmet Cevdet Paşa. *Ma'ruzat: Sultan Abdülhamid'e Arzlar*. İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı, 2017.

Akarlı, Engin Deniz. "The Ruler and Law Making in the Ottoman Empire." In *Law and Empire Ideas, Practices, Actors*, edited by Jeroen Duindam, Jill Diana Harries, Caroline Humfress and Hurvitz Nimrod, 87-110. Leiden: Brill, 2013.

Aykut-Türker Ebru. "Alternative Claims on Justice and Law: Rural Arson and Poison Murder in the 19th Century Ottoman Empire", PhD Dissertation, Boğaziçi University, 2011.

Aykut-Türker Ebru. "Judicial Reforms, Sharia Law, and the Death Penalty in the Late Ottoman Empire." *Journal of the Ottoman and Turkish Studies Association*, 4, No. 1, Crime, Punishment, and Social Control in the Late Ottoman Empire (2017): 7-29.

Bakhtin, M. Mikhail. *The Dialogic Imagination*. Austin: University of Texas Press, 1981.

- Bingöl, Sedat. *Tanzimat Devrinde Osmanlı'da Yargı Reformu: Nizamiye Mahkemelerinin Kuruluşu ve İşleyişi 1840-1876*. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2004.
- Bingöl, Sedat. "Osmanlı Devleti'nde Tanzimattan Sonra Kriminal Kimlik Tespit Yöntemlerine Dair Notlar ve Belgeler," *Belleten*, No: 274 (2011): 845-879.
- Bostan, Hümeýra. "Institutionalising Justice in a Distant Province: Ottoman Judicial Reform in Yemen (1872-1918)," MA Thesis, İstanbul Şehir University, 2013.
- Certeau, Michel de. *The Practice of Everyday Life*, Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 2002.
- Darnton, Robert. *The Great Cat Massacre and Other Episodes in French Cultural History*. New York: Basic Books, 1999.
- Demirel, Fatmagül. *Adliye Nezareti: Kuruluşu ve Faaliyetleri (1876-1914)*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2007.
- Ekinci, Ekrem Buğra. *Osmanlı Hukuku: Adalet ve Mülk*, İstanbul: Arı Sanat Yayınları, 2016
- Ergene, Boğaç. *Local Court, Provincial Society and Justice in the Ottoman Empire: 1652-1744*. Leiden and Boston: Brill, 2003.
- Farge, Arlette. *The Allure of the Archives*. New Heaven and London: Yale University Press, 2013.
- Frierson, Cathy. "Crime and Punishment in the Russian Village: Rural Concepts of Criminality at the End of the Nineteenth Century." *Slavic Review* 46, No. 1, (1987): 55-69.
- Ghazzal, Zouhair. *The Grammars of Adjudication: The Economics of Judicial Decision Making in Fin-de-Siècle Ottoman Beirut and Damascus*. Beyrouth: IFPO, Institut Francais du Proche-Orient, 2007.
- Ginzburg, Carlo. *Clues, Myths, and the Historical Method*. Maryland: The Johns Hopkins University Press, 1989.
- Gökçen, Ahmet. "Tanzimat Dönemi Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, 1987.
- Heinzelmann, Tobias, "The Ruler's Monologue: The Rhetoric of the Ottoman Penal Code of 1858." *Die Welt des Islams* 54, (2014): 292-321.
- Heyd, Uriel. *Studies in Old Ottoman Criminal Law*. London: Oxford University Press, 1973.
- Hosainy, Hadi. "Ottoman Legal Practice and Non-Judicial Actors in Seventeenth Century İstanbul." In *Law and Legality in the Ottoman Empire and Republic of Turkey*, edited by Kent Schull, M. Safa Saraçoğlu and Robert Zens, 26-42. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 2016.

- Nabizade, Nazım. *Karabibik ve Diğer Hikayeler*, İstanbul: Dergah Yayınları, 2015.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Cilt, 2*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi. 1983.
- Paz, Omri. "Crime, Criminals, and the Ottoman State: Anatolia between the late 1830s and the late 1860s." Ph.D. Dissertation, Tel Aviv University, 2010.
- Paz, Omri. "Documenting Justice: New Recording Practices and the Establishment of an Activist Criminal Court System in the Ottoman Provinces (1840-late 1860s)." *Islamic Law and Society* 21, (2014): 81-113.
- Peirce, Leslie. *Ahlak Oyunları, Osmanlı'da Ayntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet: 1540-1541*, İstanbul: Tarih Vakfı, 2005.
- Rubin, Avi *Ottoman Nizamiye Courts: Law and Modernity*. New York: Palgrave Macmillan, 2011.
- Rubin, Avi *Ottoman Nizamiye Courts: Ottoman Rule of Law and the Modern Political Trial: The Yıldız Case*. New York: Syracuse University Press, 2018.
- Schull, Kent. F. "Criminal Codes, Crime, and the Transformation of Punishment in the Late Ottoman Empire." In *Law and Legality in the Ottoman Empire and Republic of Turkey*, edited by Kent Schull, M. Safa Saraçoğlu and Robert Zens, 156-178. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 2016.
- Shon, Philip C. H. "Sources of Conflict Between Parents and Their Offspring in Nineteenth-Century American Parricides: An Archival Exploration," *Journal of Forensic Psychology Practice* 9, No.4 (2009): 249-279.
- Şentop, Mustafa. "Tanzimat Dönemi Kanunlaştırma Faaliyetleri Literatürü." *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi. Türk Hukuk Tarihi* 3. No. 5 (2005): 647-672.
- Tuğ, Başak. *Politics of Honor in Ottoman Anatolia: Sexual Violence and Socio-Legal Surveillance in the Eighteenth Century*. London and Boston: Brill, 2017.
- Yörük, Ali Adem. "Mekteb-i Hukuk'un Kuruluşu ve Faaliyetleri: 1878-1900". Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2008.
- Zarinebaf, Fariba. *Crime and Punishment in Istanbul: 1700–1800*. Berkeley Los Angeles London: University of California Press. 2010.